

Нуржан Исмагулов¹, Ермек Чукубаев²

¹ *Әл-Фараби атындағы ҚазҰУ халықаралық қатынастар
факультетінің докторанты
e-mail: nurzhan.isma@gmail.com*

² *Нархоз университетінің Құқық және мемлекеттік басқару
мектебінің доценті, т.ғ.к.
e-mail: yermek.chukubayev@narхоз.kz
(Алматы, Қазақстан)*

АЛМАТЫ ӘЛЕМДІК САЯСАТТЫҢ АКТОРЫ РЕТІНДЕ

Аңдатпа. Бұл мақалада ҚР оңтүстік астанасы Алматы қаласының әлемдік саяси жүйедегі рөлі талданады. Ұзақ уақыт бойы халықаралық қатынастар тек мемлекетаралық өзара әрекеттесумен байланысты болды. XX ғасырда саяси аренаға жаңа субъектілер – ТҰК, БАҚ, халықаралық ұйымдар мен бірлестіктер, үкіметтік емес ұйымдар мен қорлар шыға бастады. Жаһандану халықаралық қатынастардың жаңа акторлардың пайда болуына ықпал етеді, олардың арасында қалалар мен мегаполистер ерекше рөл атқарады. Қаланың әлеуметтік-экономикалық даму мәселелері қаралды. Саяси дамуға шолу жасалды және Алматының халықаралық қатынастар өркениеті жүйесіндегі рөлі сипатталды. Алматы қаласына Қазақстан Республикасының бизнес орталығы ретінде сипаттама берілді. Осы мақала аясында халықаралық қатынастар жүйесінің құралы ретінде «қалалар дипломатиясының» маңыздылығы қарастырылды.

Түйінді сөздер: *қалалардың дипломатиясы, ҚР оңтүстік астанасы, егіз қалалар, желіаралық тораптар, жаһандану, халықаралық қатынастар акторлары, аймақтандыру, экономика, тұрақты даму.*

Нуржан Исмагулов, Ермек Чукубаев АЛМАТЫ КАК АКТОР МИРОВОЙ ПОЛИТИКИ

Аннотация. В данной статье анализируется роль южной столицы РК города Алматы в мировой политической системе. На протяжении длительного периода времени международные отношения имели связь и относились только к межгосударственному взаимодействию. В XX веке на политической арене стали появляться новые акторы – ТНК, СМИ, Международные организации и объединения, Неправительственные организации и Фонды. Глобализация способствует появлению новых акторов международных отношений, среди которых особую роль занимают

города и мегаполисы. Рассмотрены вопросы социально-экономического развития города. Дан обзор политическому развитию и была описана роль Алматы в системе цивилизации международных отношений. Была дана характеристика городу Алматы как центру бизнеса в Казахстане. В рамках данной статьи также была рассмотрена важность «дипломатии городов», как инструмента системы международных отношений.

Ключевые слова: дипломатия городов, столица РК, города-побратимы, межсетевые узлы, глобализация, акторы международных отношений, регионализация, экономика, устойчивое развитие.

Nurzhan Ismagulov, Yermek Chukubayev ALMATY AS AN ACTOR IN WORLD POLITICS

Abstract. This article analyzes the role of the southern capital of the Republic of Kazakhstan, Almaty, in the world political system. For a long period, international relations had a connection and related only to interstate interaction. In the twentieth century, new actors began to appear in the political arena – TNCs, mass media, International organizations and associations, non-governmental organizations, and Foundations. Globalization contributes to the emergence of new actors in international relations, among which cities and megacities play a special role. The issues of the socio-economic development of the city are considered. An overview of the political development was given, and the role of Almaty in the system of civilization of international relations was described. The city of Almaty was characterized as the center of business in Kazakhstan. Within the framework of this article, the importance of «urban diplomacy» as an instrument of the system of international relations was also considered.

Keywords: city diplomacy, the southern capital of the Republic of Kazakhstan, twin cities, interconnections, globalization, actors of international relations, regionalization, economy, sustainable development.

Кіріспе

Жаңадану дәуірінің келуімен халықаралық қатынастар жүйесі түбегейлі өзгеріске ұшырады. Халықаралық алаңға жаңа акторлар шығып, дүниежүзілік тарихқа олардың ықпалы арта түсті. Халықаралық акторлардың жаңа құрамына ХХ және ХІХ ғасырларда кездесуге тура келмейтін мүлдем жаңа проблемалар мен сын-қатерлер кездестірілді. Ақырында, әлемдік үстемдік үшін күресте биліктің жаңа өлшемдері мен күштің жаңа көздері пайда болды. Бір нәрсе өзгеріссіз қалды: барлық халықаралық акторлардың мақсаты әлемдік аренада билік, күш және ықпал болды. Жаһандану процесінің жан-жақтылығы мемлекеттердің дәстүрлі билік тетіктерін қолдану кеңістігін қысқартты және жаһандық бәсекелестік модельдерінің өзгеруіне әкелді. Жаңа дәуірде, әскери күш пен ядролық қаруға ие болудан гөрі, әсер етудің маңызды факторлары

- елдің экономикалық жетістігі, идеологиялық сенімділігі мен мәдени тартымдылығы болды [1].

Дипломатия - халықаралық ортаны басқарудың ең көне тетіктерінің бірі. Бұл дәстүрлі түрде мемлекетаралық қатынастарға негізделген. Алайда, қазіргі уақытта халықаралық ортаның параметрлері айтарлықтай өзгерді. Мемлекеттер енді халықаралық қатынастарға қатысатын жалғыз субъект емес. Мемлекеттермен қатар субмемлекеттік субъектілер (аймақтар мен қалалар), сондай-ақ мемлекеттен жоғары интеграциялар және мемлекеттік емес құрылымдар пайда болды. Субмемлекеттік субъектілер қазіргі заманғы халықаралық тәртіпте өз позицияларын өзгерту процесінен өтеді. Қазіргі таңда жеке шешім қабылдау мүмкінділіктері арта түсуде. Осы мақсатқа жету үшін олар соңғы уақытқа дейін мемлекеттің айрықша құзыреті болған механизмдер мен құралдарды көбірек қолданады. Аймақтық дипломатияға көп көңіл бөлінгеніне қарамастан, академиялық пікірталастарда қалалардың дипломатиядағы рөлінің артуына аз көңіл бөлінеді.

Мақаланың мақсаты - қалалық дипломатия тұжырымдамасымен таныстыру және Алматы қаласының әлемдік саясатта рөлін анықтау. Қалалар әлемдік аренада маңызды акторларға айналып, олардың дипломатиялық аппараты дамыды және қалалық дипломатияның деңгейі қазіргі таңда өте жоғары сатыда қалыптасуда. Осы пікірді көптеген ғалымдар қолдауда. Дегенмен, деректер біркелкі емес эволюциялық процесті көрсетеді, оның талдауы ынталы комментаторлар ұсынған көптеген жаңа терминдер мен идеялармен одан да бұлыңғыр болды. Foreign Affairs мақаласында Сан-Паулу штатының үкіметінің халықаралық қатынастар бөлімінің басшысы Родриго Таварес дүние жүзіндегі субұлттық үкіметтердің ұлттық контексттерінен ерекшеленетін және олардың аймақтық мүдделерін ілгерілетуге бағытталған сыртқы қатынастар бағдарламаларын қалай тұжырымдайтынын сипаттады [2].

Қалааралық дипломатия тек политикалық қарым-қатынастармен шектелмей, екі жақтың экономикасын, мәдениетін дамытуға өз үлесін қосады. Нақты мысал - Чикаго мен Мехико арасында қол қойылған сауда келісімі. Келісім сауда, инновация, білім беру, өнеркәсіпті кеңейту және жаһандық бәсекеге қабілеттілікті арттыру бойынша бірлескен бастамаларды қамтиды. Бұл келісім қалалардың арасында өршіл экономикалық серіктестік орнатады [3]. Келісімнің өзекті мәселесі, ол федералды деңгейде анықталған кең геостратегиялық күн тәртібінің нұсқауларына сәйкес жасалмаған. Келісім тек серіктес қалалардың экономикалық мүдделерін ескере отырып жасалды. Бұл «Қалааралық серіктестік» пактісінен әлдеқайда асып түседі және екі аймақ арасында жүзеге асырылатын жергілікті тауар айналымын 1,7 миллиард долларға арттыруға бағытталған, нақты бағдарламаларды қарастырады.

Қалалық дипломатия және оның халықаралық қатынастар теориясындағы көрінісі, ғалымдар арасында жаңа бағыт ретінде қарастырылуы мүмкін. Конструктивистердің көзқарасы бойынша субмемлекеттік бірліктердің дипломатиясы халықаралық қатынастарды қалыптастыратын субъективтіліктің нәтижесі болып табылады.

Жеке акторлардың ситуациялық көзқарасы әлеуметтік құрылымдармен анықталып, бүкіл әлемдегі басқа акторлармен қарым-қатынасы негізінде жасалады. Осылайша, екі үлкен теориядан айырмашылығы, бұл жағдайда

қарама-қарсы, төменнен жоғары қарай даму жүреді [4]. Қалалық дипломатия жеке қалыптасу әрекеті ретінде қабылданады. Демек, қалалар жаһандану жағдайында өз позицияларын қайта қарастыра алады.

Бүгінгі жаһандық байланыс, нормалармен алмасуға көмектеседі және жаһандық мүдделер мен ұжымдық мақсаттарды бастаудағы жергілікті субъектілер мен процестердің мүмкіндіктерін арттырады. Жаһандану аумақтылықты қайта конфигурациялауға әкеледі және егемендік пен сыртқы саясатты қалыптастырудағы қалалардың рөлін жоғарылатады [5]. Қалалық билік дәстүрлі билікке қарағанда әлдеқайда икемді және аз салтанатты, символдық болып келеді. Алайда, жергілікті деңгейде қабылданған шешімдер, ұлттық деңгейде қабылданған шешімдерден, жақындығы мен әсер ету жылдамдығы жағынан ерекшеленеді [2].

Қала - қазіргі қоғамның негізгі қоныстану құрылымы. Ол индустриалды өркениетке қатты әсер етті және оның тұлғасына айналды. Бүгінгі таңда қаланың кез-келген ғылым мен біліммен байланысы айқын көрінеді. Қоғамның дамуындағы қаланың рөлін зерттеуге ұқсас пәнаралық көзқарас, оны өркениеттің ерекше құбылысы ретінде жіктеуге болатындығын көрсетеді.

Мемлекеттің өзінің саяси және сыртқы саяси өкілеттіктерінің қызметінің бір бөлігін орталық билікпен субсидиарлық жұмыс істеу үшін жеткілікті ресурстары мен тәжірибесі бар ірі қалаларға беруі қазіргі жаһандану әлеміне іс жүзінде баламасыз перспектива болып көрінеді. Жергілікті халықаралық қақтығыстарды шешу дәстүрлі мемлекетаралық дипломатия мен қала дипломатиясының сәтті бірлескен күш-жігерін жүзеге асырудың алғашқы саласы болуы мүмкін.

Соңғы 50 жылда байқалған серіктес қалалар арасындағы байланыстардың белсенді дамуы, саясат пен экономикада болып жатқан күрделі процестерді, өзгерістерді көрсетеді. Экономиканың жаһандануы мен интеграцияның дамуы, мемлекеттер мен мемлекеттік басқару аппараттарына өлшеусіз, жүктемені күшейтті және аппарат көп жағдайда, жаңа қалыптасқан қиындықтарға төтеп бере алмауда. Бұл демократиялық дәстүрлері дамыған және демократиялық жүйелердің жұмыс істеу тетіктері дамыған елдерде қоғам, мемлекеттік органдардың шешімдерін қарапайым қабылдайтын ретранслятор ретінде ғана емес, биліктің қызметін бақылаушы рөлін батыл және табанды игеріп, тіпті басқару функцияларын қабылдай алатындығына көз жеткізуде.

Қалалар арасындағы байланыстар, әдетте, серіктестік туралы келісімдер, арнайы жиынтық бағдарламалар, арнайы жоспарлар түрінде рәсімделеді. Жұртшылық өкілдерінің арасынан делегациялармен алмасу және бағдарламалық іс-шараларды сүйемелдеудің арнайы топтарының сапарлары да жиі кездеседі.

Қалалық дипломатия - бұл тез дамып келе жатқан құбылыс. Бүгінгі таңда зерттеулердің көпшілігі ірі қалалар мен тартымды қалалық желілерге бағытталған. Бұл мақала Қазақстанның ірі қаласы, Алматы қаласының дипломатия тәжірибесін зерттей отырып, осы қалалар дипломатиясынан негізделген әдебиетті кеңейтеді.

Алматы - іскерлік, экономикалық, мәдени өмірдің орталығы болып табылатын және Қазақстан мен Орталық Азияның дамуында ерекше орын

алатын қарқынды дамып келе жатқан қала. Алматы қолайлы географиялық орналасуымен, ірі көлік артериялар байланысымен және дамыған экономикасымен ерекшеленеді. Соңғы екі онжылдықта қала қарқынды дамып келеді. Алматы аумағы 2014 жылы едәуір кеңейді, қала екі есеге артты – ауданы 33,3 мың гектардан 68,3 мың гектарға дейін өсті. Қаланың тұрақты өсуі - бұл тәуекелдер мен қиындықтарды тудыратын тұрақты үрдіс, оларды сәтті шешу үшін жоғары сапалы жоспарлау мен болжау қажет. Алматы қаласының сыртқы саясатын дамыту, жергілікті тұрғындарға оңтайлы жағдайлар қалыптастырады. Басқа қалалармен іскерлік іс-әрекеттер көбейеді. Экономиканы дамытуға орасан зор мүмкіндіктер пайда болады. Қала азаматтарына, әкімшілік арасында арнайы келісімдер болса, жұмыстық миграцияға жол ашылады. Қаланың инвестициялық тартымдылығы өсіп, жаңа инвесторлар келіп, жаңа жұмыс орындар пайда болады. Сондықтан да қаланың сыртқы саясатына көңіл бөлінуі керек.

Зерттеу материалдары мен әдістері

Осы зерттеуді жүргізуде бастапқы дерек көздер (ресми құжаттар) және қайталама дерек көздер (халықаралық ұйымдардың есептері, ғылыми жарияланымдар) пайдаланылды. Бұл материалдар ашық көздерден алынды.

Зерттеудің барысында халықаралық қатынастардың дәстүрлі емес акторларының рөлін және әлемдік саяси жүйедегі ҚР ірі қалаларының мәртебесін зерделеуде пәнаралық тәсіл қолданылды.

Зерттеу жұмысының теориялық және әдіснамалық негізі халықаралық қатынастар теориясында жалпыға бірдей танылған тәсілдер, атап айтқанда саяси реализм мен неореализмнің іргелі ережелері пайдаланылды.

Әдеби шолу

Ғылыми зерттеуді жазу кезінде қазақстандық, ресейлік және шетелдік авторлардың еңбектері пайдаланылды. Мәселенің ғылыми даму дәрежесін проблемалық-елдік принцип бойынша қарастыруға болады.

Қалалардың халықаралық қатынастардың акторы ретіндегі тұжырымдамалық көзқарасының негіздеріне белгілі орыс ғалымдары А.Е. Прокопенконың [6], Д.А. Савкиннің жұмыстары арналды [5].

Шетелдік авторлардың ішінде әйгілі итальяндық ғалым, Р.Маркеттидің «Қалалар дипломатиясы» монографиясы ерекше көзге түседі. Бұл монографияны М.М. Лебедева редакциялады. Бұл ғылыми жұмыста қалааралық дипломатияның құрылымдық факторлары сипатталған [7].

Урбанизация, оның философиялық және социологиялық негіздерін дамыту, қалалар мен мегаполистердің халықаралық қызметін зерттеу мәселелерімен танымал ғалымдар Ф.Бродель [8], М. Вебер [4], А.Тойнби [9], О. Шпенглер [10] айналысқан.

Қазақстан ғылымында жалпы қалалардың сыртқы саясаты жеткілікті зерттелмеген. Қазіргі кезеңде ҚР сыртқы саяси мүдделерін ілгерілетудегі жария дипломатияның рөлі А.Т. Уразаеваның ғылыми зерттеуінде қарастырылды [11].

Қаланың әлеуметтік-экономикалық дамуы

Алматы қаласын дамытудың 2025 жылға дейінгі бағдарламасына сәйкес

қала экономикасы көбінесе сервистік болып табылады. ЖАӨ (жалпы аймақтық өнім) құрылымында 2021 жылдың қорытындысы бойынша, қызмет көрсету және сауда саласының үлесі 86,1% құрайды. Көтерме және бөлшек сауда секторы қала экономикасына ең көп үлес қосады (2021 жылы – ЖАӨ-нің 34,6%). Алматы заңды түрде шағын және орта кәсіпкерліктің қаласы болып саналады. 2021 жылдың қорытындысы бойынша мегаполисте 206,1 мың жұмыс істеп тұрған ШОК (шағын, орта кәсіпкерлік) бар. Онда 643,1 мың адам немесе қалада жұмыс істейтіндердің жалпы санының 65,4% жұмыс істейді. ШОК-тің қала экономикасындағы жалпы қосылған құнының үлесі 47,5% құрайды. Бір жағынан, бұл қала тұрғындарының іскерлік белсенділігінің белгісі, екінші жағынан, ШОК секторы өзгерістер мен дағдарыстарға сезімтал болып келетінінің көрсетілімі [12].

Қазіргі уақытта Алматының ықпал ету аймағы, оның әкімшілік шекараларына қарағанда кеңірек. Алматы қаласы Орталық Азиядағы әлеуметтік-экономикалық белсенділіктің орталығы ретінде қарастырылады. Соңғы 10 жылда мегаполисте халықтың едәуір өсуі байқалды. Тұрғындар санының артуына байланысты, Алматы айналасында Алматы агломерациясы құрылуда. Алматы адамдарды өзінің әлеуметтік-экономикалық артықшылықтарымен: жұмысқа орналасу үшін неғұрлым кең мүмкіндіктерімен, білім беру мен денсаулық сақтау сапасының салыс-тырмалы түрде жоғары деңгейімен, бос уақыт пен спорт үшін дамыған инфрақұрылымымен тартады. Соңғы жылдары көші-қон есебінен халықтың өсуі шамамен – 60%, табиғи өсім есебінен – 40% құрайды. Жалпы алғанда, көші-қон ағыны оң сипаттамаларға ие: еңбекке қабілетті жастағы ең көп келетіндер арасында (олардың үлес салмағы 2021 жылы жалпы санның 88,5% құрады); білім деңгейі бойынша жоғары білімі бар 18 жастан асқан адамдардың үлесі 10 жылда 30,4%-дан 61,4%-ға дейін өсті. Мұндай қарқынды көші-қон өсімі қолданыстағы инфрақұрылымға жүктеменің өсуі сияқты негізгі тәуекелдерді көтереді, сондай-ақ бір мезгілде мегаполис экономикасының өсуіне жаңа мүмкіндіктер ашады. Алматы ЖІӨ-нің бестен бір бөлігін, бюджеттік түсімдердің төрттен бірінен астамын және Қазақстанның сауда операцияларының үштен бірін қамтамасыз ететін мықты сервистік экономикасымен ерекшеленеді.

Алматының қоғамдық және іскерлік ортасының сапасы, ақпараттық даму мен білім экономикасының жаңа бағыттарында өсу үшін жағдай жасайды. Алматы жастар қаласы (орташа жасы – 33,6 жас). ҚР-ның жоғары оқу орындарының үштен бірі орналасқан білім қаласы, 255 мың студент оқиды. 3 мыңнан астам ІТ компаниялар мен 15 мың әзірлеушілер жұмыс істейді. Алматыда ҚР-ның 31%-дан астамы немесе 139 ғылыми ұйымдары жұмыс істейді, оларға ғылыми-зерттеу және тәжірибелік-конструкторлық жұмыстарға жұмсалатын шығындардың 39%-ға жуығы тиесілі [12].

Территорияның жалпы экономикалық дамуының деңгейі, субұлттық бірліктердің халықаралық аренадағы белсенділігінің дәрежесіне айтарлықтай әсер етеді. Қала экономикасының гүлденген жағдайы сауда-экономикалық ынтымақтастықты кеңейтуге және өзара мүдделі салаларда бірлескен индустриялық және инфрақұрылымдық жобаларды іске асыруға, сондай-ақ шаруашылық жүргізуші субъектілер арасындағы ынтымақтастықты дамытуға (шаруашылық субъектілері арасындағы

іскерлік байланыстарды орнату және кеңейту) ықпал етеді. Жоғары іскерлік белсенділіктің болуы және экономикалық даму деңгейі кейбір аймақтарды инвестиция үшін тартымды етеді. Зерттеушілердің пікірінше, экономикалық және коммерциялық факторлар Қытайдағы қалалық әріптестерді таңдаудың маңызды критерийлерінің бірі болып табылады [13].

Қалааралық ынтымақтастықты дамытудың тағы бір факторы – демографиялық фактор. Бұған демографиялық жағдайды сипаттайтын көрсеткіштер, аумақтың еңбек әлеуеті кіреді. Экономикалық фактор мен демографиялық жағдай арасында өзара шарттылық байқалады. Қала халқының саны, оның өсуі немесе қысқаруы қаланың дамуының негізгі көрсеткіштерінің бірі болып табылады. Қалааралық ынтымақтастықты зерттеу мақсатында көптеген шетелдік ғылыми еңбектер жазылған. Ғылыми еңбектерде, негізгі рөлдердің бірі қаланың саяси және құқықтық мәртебесіне беріледі [10].

Мемлекеттік органдардың, қуатты жергілікті атқарушы органның қалада орналасуы, қалааралық дипломатияның орнатуына әкелетін, халықаралық келісімдер жасасуына көбірек мүмкіндіктер туғызады. Саяси-құқықтық гипотеза былай тұжырымдалған: елдің субъектілерінің әкімшілік орталықтарына жоғары халықаралық белсенділік тән. Тарихи көзқарас қалалардың халықаралық қатысу деңгейін басқа аумақтың тарихымен, мәдениетімен, дәстүрлерімен және әдет-ғұрыптарымен байланыстырады. Зерттеушілер белгілі бір аймақтың мәдениеті мен тарихы туристік тартымдылықтың маңызды факторлары, туризмді дамытудың негізгі активтері, сондай-ақ осы дамудың негізгі бенефициарларының бірі екенін атап өтеді. Туризм мен мәдениеттің үйлесімі тек экономикалық дамудың ғана емес, сонымен қатар аумақтар арасындағы мәдени (гуманитарлық) байланыстардың нығаюына және дамуына ықпал ететін парадипломатияның аса қуатты факторы болып табылады. Жоғары халықаралық белсенділік, тартымды тарихи-мәдени мұрасы бар қалаларға тән деген қорытынды жасауға болады.

Алматы ірі бизнесті шоғырландыру орталығы болып табылады. Белсенді ірі кәсіпорындар саны бойынша қаланың үлес салмағы - ҚР-да 43,9%. Одан кейін Астана - 11,9%. ОҚО көшбасшылары үштігіне кіреді, өңірдің үлесі – 7,9%. Жалпы алғанда, көшбасшылар үштігінің үлесіне елдің барлық ірі бизнесінің 63,7% (929 компания) жатады [12].

Алматы қаласында ҚР-нда жұмыс істейтін ірі трансұлттық компанияларды біріктіретін Американдық сауда палатасы орналасқан. Американдық сауда палатасының негізгі мақсаты ҚР-ның инвестициялық тартымдылығын Үкіметпен келісімсөздер жүргізу арқылы кеңейту болып табылады. Палатаға түрлі саладағы ірі кәсіпорындар (Chevron, ExxonMobil, Shell, Microsoft т.б) мүше болып келеді. Экономиканы сапалы дамыту үшін қала жоғары технологиялық және «таза» өндірістерді, креативті индустрияларды дамыту арқылы неғұрлым қолайлы бизнес-орта құруға және еңбек өнімділігін арттыруға ұмтылу керек. Қалалық экономиканы әртараптандыру, инвестициялар тарту және тауарлар мен қызметтер экспортының өсуі халықтың табысының 2 есеге өсуіне ықпал ететін болады.

Алматы қаласының болашақ дамуы, ең алдымен, оның экономикасының

тұрақты өсуімен, қаржылық кірістерімен және инвестицияларды белсенді тартумен айқындалады. Алматы – Қазақстандағы кәсіпкерлік бастаманың орталығы. Алматының қолайлы инвестициялық ахуалы жоғары кредиттік рейтингпен расталады. 2022 жылғы ақпанда «Fitch Ratings» Алматы қаласының кредит қабілеттілігінің рейтингін «BBB» деңгейінде растады.

Қазіргі таңда, цифровизация процестерін дамыту ҚР-ның алдыңғы міндеттерінің бірі болып табылады. Алматы қаласы цифровизация үдерістерін қолданып, әр түрлі салаларда жоғары жетістіктерге жетуде. Қазіргі әлемдік медицина дамуының негізгі трендісі ретінде – телемедицина қызметтері болып табылады. Алматы қаласы осы телемедицина саласындағы озат қалалармен, нақты айтқанда, Сеул мен Шэньжен қалаларымен қалааралық, достық қарым-қатынастарды орнатты.

Алматы 2030 жылға қарай Economist (Economist Intelligence Unit) агенттігінің «the Global liveability Index» өмір үшін аса тартымды қалалар индексінің TOP – 70-не кіруді мақсат етіп отыр. Ол тұрақтылық, денсаулық сақтау, мәдениет және қоршаған орта, білім беру және инфрақұрылым сияқты санаттар бойынша 30-дан астам көрсеткіштерді талдау негізінде әлемнің 80-нің 172 қаласында тұру жағдайларын бағалайды.

Қаланың сыртқы саясаты

Қалалардың дипломатиясы ХХІ ғасырдағы дипломатияның маңызды құралына айналуда. Жаһандық қалалар космополиттік болып табылады. Олар әртүрлі салалар, медицина және білім беру, мәдениет және спорт қызметтері арасындағы байланысты қалыптастыратын желіаралық топтарды байлайды.

Ең экономикалық дамыған субұлттық аумақтар (және олармен бірге қалалар) көбінесе интеграциялық бірлестікте және/немесе жаһандық кеңістікте өз орнын көре отырып, ұлттық мемлекеттен бөлінуге ұмтылады. Мұнда испандық Каталония мен британдық Шотландия мысал бола алады. Халықаралық аренада белсенді жұмыс істейтін қалалардың, шекара маңындағы аумақта орналасуы міндетті шарт болып табылмайды. Субұлттық аумақтардың сыртқы белсенділігінің көптеген мысалдары бар. Мысалы, Татарстан Республикасының Үкіметі шетелде, оның ішінде Кубада, ҚХР-да, Қазақстан Республикасында, Финляндияда, Швейцарияда, Францияда, БАӘ-де және басқа мемлекеттерде бірқатар өкілдіктерге ие. Алайда, қаланың шекаралас орналасуы, әрине, халықаралық аренаға шығуды жеңілдетеді. Біртұтас бірлестікте орналасқан Еуропалық Одақтың әртүрлі елдерінің қалалары да ынтымақтастықтың белгілі бір артықшылықтарына ие. Сонымен қатар, өзара әрекеттесу арқылы қалалар, интеграцияға оңтайлы ықпал етеді. Қалалардың халықаралық белсенділігін ынталандыратын басқа факторлар экономикалық мүмкіндіктер, діни, этникалық және сыртқы әлеммен басқа да тығыз байланыстар болып табылады. Сондай-ақ, қаланың жекелеген шет қалалармен де, жалпы шет мемлекеттермен де өзара қарым-қатынастары болуы мүмкін.

Қалалардың экономикалық және әлеуметтік бағдарламаларды іске асыру үшін, саяси мәселелерді шешуге қатысу және саяси қатынастарға түсу қажет болып табылады. Қалалар екі жақты сипатқа ие. Бір жағынан, қалалар ұлттық мемлекеттің бөлігі, екінші жағынан, олар өздерінің

экономикалық және әлеуметтік-гуманитарлық қызметінде жеткілікті тәуелсіз болып келеді.

Қазақстан Республикасы қазіргі әлемдік саяси жүйе мәселелеріне белсенді қатысады. Қазақстанның ірі қалалары түрлі өңірлер мен елдердің озық қалаларымен әріптестік, бауырластық келісімдер жасасады, сондай-ақ Қазақстанның мегаполистерінің аумағында дипломатиялық конференциялар, жоғары деңгейдегі кездесулер, әлемдік деңгейдегі спорттық жарыстар өткізіледі. Бұл іс-әрекеттер, тек Қазақстанның ғана емес, сонымен қатар іс-шараны қабылдайтын қалалардың да беделін нығайтуға мүмкіндік береді.

Қазақстанның астанасы - Астана қаласы, өзін Еуразиялық дипломатияның орталығы ретінде көрсетеді. Елорда алаңында, халықаралық ұйымдар шеңберінде және халықаралық сипаттағы проблемаларды реттеу мәселелері бойынша дипломатиялық кездесулер өтеді.

Қазақстанның оңтүстік астанасы – Алматы қаласы, өзін Қазақстандағы ірі бизнестің орталығы ретінде көрсетеді. Бұл ретте, қалада ҚР СІМ өкілдігі және БҰҰ, АДБ, ЕҚДБ, ХҚК сияқты халықаралық ұйымдар мен қаржы институттарының штаб-пәтері орналасқан. Алматы қалааралық ынтымақтастық мәселелеріне белсенді қатысады. Ынтымақтастық туралы келісімдерге ҚР-дағы қалалармен және облыстармен, сондай-ақ жақын және алыс шетел қалаларымен қол қойылды. 1989 жылы 2 маусымда АҚШ-тың Аризона штатында орналасқан Туксон мен Алматы қалалары арасында бауырластық туралы келісім жасалды. Тәуелсіздік алғаннан кейін, 2000 жылғы 13 қазанда бұл шарт меморандуммен толықтырылды. 2011 жылы Туксон қаласының басшысы Алматыда іс-сапармен болған. Америкалық қала тұрғындары, Алматы тұрғындарына, Аризона мен Алматының рәміздері - кактус пен алма салынған қола тостағанды сыйға тартты. Ескерткіштің авторы – американдық суретші Марк Росси.

1991 жылы Тэгу (Корея Республикасы) мен Алматы қалаларының әкімшіліктері арасында бауырластық байланыс орнату туралы келісім жасалды. Сонымен қатар, 2010 жылдың 6-8 тамыз аралығында, Тэгу қаласында, Оңтүстік Кореяда Қазақстан жылы аясында, Алматы қаласының Мәдениет күндері өтті. Корея үшін Тэгу сияқты, Алматы да Қазақстан үшін ерекше қала. Бүгінде екі қала шағын және орта бизнес, қалалық басқару, көрмелерге өзара қатысу, сондай-ақ Алматы қаласының инвестициялық жобаларына қатысу мәселелері бойынша табысты ынтымақтасуда.

Тэгу қаласынан басқа, Алматы қалалық мәслихат пен Оңтүстік Корея астанасы Сеул қаласының өкілді органы арасында, 2001 жылғы 9 мамырда бірлескен ынтымақтастықты жүзеге асыру туралы Меморандумға қол қойылды.

ҚР тәуелсіздігін алғаннан кейін, Алматы қаласы 1991 жылы 14 сәуірде Францияның Ренн қаласымен серіктестік туралы шарт жасасты. Ынтымақтастық мәдениет бағыты аясында дамуда. Атап айтқанда, Ренн және Алматы қалаларының бауырластығының 20 жылдығына орай, Ренн қаласының теңіз саябағында, қазақстандық қаланың атымен аталған аллеяның салтанатты ашылуы өтті. Бұл аллеяға алматылық алма сорттары отырғызылды.

Сондай-ақ, Еуропадан Алматының серіктес қалаларының арасында Италиядан – Милан (2010 ж.), Германиядан – Штутгарт (2009 ж.), Швей-

цариядан – Лугано қаласы (2016 ж.), Латвиядан – Рига Думасы (1998 ж.) қалалары ерекше орын алады.

1993 жылы Алматы әкімшілігі Тбилиси (Грузия Республикасы) және Бішкек қалаларымен (Қырғызстан Республикасы) ынтымақтастық туралы келісімдер жасасты. Кейінірек Бішкек қаласының Әкімшілігімен 1997 жылы қосымша бауырластық келісімдері және 2009 жылдың 7 сәуірінде ынтымақтастық туралы хаттама жасалды. Айта кету керек, қалалар арасындағы қашықтық небәрі 240 км құрайды, бұл тараптар арасындағы сауда-экономикалық қатынастарды тиісті деңгейде дамытуға мүмкіндік береді. Қырғызстан астанасынан басқа, Алматы Қырғызстанның Ыстықкөл облысымен сауда-экономикалық, ғылыми-техникалық, гуманитарлық ынтымақтастық туралы хаттама жасады. Бұл облыс Алматы қаласының тұрғындары үшін туристік тартымды орын болып табылады.

Алматының ең көп бауырлас қалалары Ресей Федерациясы мен ҚХР аумағында орналасқан. Ресей Федерациясының субъектілері арасында Мәскеу (1994 ж.), Қазан, Татарстан Республикасы (1996 ж.), Санкт-Петербург (1996 ж.), Мордовия Республикасы (1998 ж.), Челябинь облысы (1998 ж.), Пенза облысы (2008 ж.) қалаларымен серіктестік келісімдер жасалды. Ресей Федерациясының астанасымен ынтымақтастық бірнеше бағытта белсенді дамып келеді: ғылыми, мәдени және іскерлік байланыстар. Екі мегаполис екіжақты сауданың едәуір бөлігін құрайды. 2019 жылы Алматының Ресей өңірлерімен айналымы төрт миллиард доллардан асты. Мәскеуде Алматы метрополитенінің станциясы жұмыс істейді, өз кезегінде Алматыда «Мәскеу» станциясы бар.

Қазан қаласының өнеркәсіптік аумақтарды дамыту және инвестициялар тарту саласындағы тәжірибесін атап өткен жөн. Қазан экономикасының құрылымы, қала экономикасындағы сауданың жоғары үлесімен сипатталады (шамамен 40%). Сонымен қатар, Қазан қарқынды дамып келе жатқан өңдеу өнеркәсібімен ерекшеленеді. Қазанның тәжірибесі инвестиция тарту мәселелерінде озық болып табылады. Сонымен, қазан Financial Times газетінің «инвестициялар тарту стратегиясы» санаты бойынша Еуропаның ТОП-10 қаласына кіреді. Қазанда инвестицияларды тарту жөніндегі агенттік жұмыс істейді, оның аясында инвестицияларды тарту бойынша «алтын стандарт» дайындалды, оның шеңберінде қала әкімдігінің барлық органдары жұмыс істейді. Инвестицияларды тарту жөніндегі негізгі шаралар жер салығы бойынша жеңілдіктер және индустриялық аймақтар аумағында учаскелер беру болып табылады [12].

ҚХР субъектілері арасында Хаймен (1998 ж.), Чунцин (1999 ж.), Үрімші (2002 ж.), Тяньцзинь (2002 ж.), Чанчунь (2007 ж.), Ляньюньган (2019 ж.), Сычуань провинциясы (2021 ж.), Шэньжэнь (2021 ж.) қалаларымен Алматы қаласы достық, серіктестік қарым-қатынас орнатты.

Аргентинаның мәдени астанасы, Росарио қаласы 2019 жылдың 26 қарашасында Алматының серіктес қаласына айналды. Бұл қалада Латын Америкасындағы Қазақстан мәдениетінің жалғыз орталығы жұмыс атқарады.

Қалалар дамуда, географияда, желіаралық тораптарда, әлеуметтік аспектілерде және басқа да көптеген факторларда ұқсас болған кезде серіктестік туралы келісімдер жасалады.

Жаһандық қалалардың барлық осы ерекшеліктері мен жаңа қасиеттері, олардың әлемнің саяси ұйымын өзгертуге әсері, оларды мұқият зерттеуге итермелейді.

Қорытынды

Біз COVID-19 пандемиясынан куә болған дәлелдер мен өзгерістерді ескере отырып, қалалық дипломатия мен жаһандық қала әкімшілігінің болашағы туралы қандай болжамдар жасай аламыз? Әрине, қазіргі заманғы ең күрделі жаһандық дағдарыстың ортасында, көп нәрсе белгісіз болып қалады. Жаһандық қалалық агенттік өсіп келе жатқанымен, қалалық желілер сияқты ресми трансұлттық қалалық бастамаларда ықтимал осалдық бар. Пандемия халықаралық саяхатқа шектеулер жаңа бастамаларды ынталандыруға кедергілерді арттырды, алайды аймақтар арасындағы цифрлық өзара әрекеттесудің жаңа мүмкіндіктерін жасады.

Университеттерге келетін болсақ, пандемия және оның халықаралық студенттер қозғалысына әсері, көптеген елдердегі академиялық мекемелерге бұрын-соңды болмаған қаржылық жүктеме тудырды. Бұл проблемалардың бюджеттік салдары көптеген жылдар бойы жалғасады және жаңа жаһандық бағдарланған бастамалар мен серіктестіктерге, инвестицияларға әсер етуі мүмкін. Университеттер жаһандық қалалық бастамалардың негізгі тікелей демеушілері болмаса да, олардың жергілікті өзін-өзі басқаруды халықаралық біліммен және серіктестермен байланыстыратын делдал ретіндегі рөлі де төмендеуі мүмкін. Осындай бақылауды қазіргі тарихтағы ең нашар экономикалық жағдайлармен күресетін жеке сектор субъектілеріне қатысты жасауға болады. Бұл, сөзсіз, инновациялық және көреген бастамаларға зиян келтіретін негізгі бизнеске шоғырлануға әкеледі.

Қазақстан Президенті Қ.К. Тоқаевтың 2023 жылғы қыркүйектегі сөзінде «Өңірлерді дамыту мәселелері» қозғалды. Әкімдердің тікелей сайлануын енгізу және әкімшілік реформа сияқты өңірлік саясатта маңызды реформалар жүргізілді. Енді бюджетаралық қатынастарды түбегейлі өзгерту де өзекті мәселе болып отыр. Өңірлік теңестіру шеңберінде қалалар дипломатиясының қағидаттарын қолдану облыстар мен қалалардың экономикасын дамытуға да ықпал етеді. Ел дамуының қазіргі кезеңінде, мемлекеттік басқарудың тиімділігін арттыру мақсатында, билікті одан әрі орталықсыздандыру процесі қалыптасуда. Өңірлердің дамуына қала дипломатиясы оңтайлы әсер етеді.

Дәстүрлі дипломатия - жаңа қауіптер мен кедергілерді төтеп бере алмаған сәттерде, қалалардың дипломатиясы келіссөздер жүргізудің және тараптар арасындағы дипломатиялық қатынастарды сақтаудың ең жақсы құралы болып табылады.

Алматы қаласы Қазақстан Республикасының ең ірі субъектісі болып табылады, оның үлесіне ел экономикасының едәуір бөлігі тиесілі. Қала әкімшілігі Қазақстанның, жақын және алыс шет елдердің қалаларымен, өңірлерімен әріптестік туралы 46-ға жуық шарт жасасты. Алайда, серіктестік келісімдер көп жағдайда қол қойылған құжаттар деңгейінде қалатынын және тараптар дипломатияны жолға қою және бірлескен жобаларды іске асыру бойынша белсенді жұмыс жүргізбейтінін атап өткен жөн.

Алматы қаласын дамытудың 2025 және 2030 жылдарға арналған тұжырымдамасында, қалалар дипломатиясына бір абзац бөлінді. Онда Алматының кейбір серіктес қалалары сипатталған және тізімделген. Алайда, халықаралық мысал ретінде көптеген тарауларда, белгілі бір салалардағы көшбасшы қалалар бойынша нақты ақпарат берілді. Олардың арасында Қазақстанның оңтүстік астанасының серіктестері де бар. Әрине, қазіргі заманғы халықаралық қатынастарда, дәстүрлі емес акторлардың рөлін дамыту және дипломатиялық қатынастарды жүргізудің жаңа әдістері мен құралдарын қолдану қажет.

Алматы - жастар қаласы. Бұл қалада ірі университеттер, институттар, колледждер мен ғылыми мекемелер орналасқан. Тәжірибе алмасу және бірлескен жобаларды іске асыру үшін Еуропаның негізгі жастар орталықтарымен, Страсбург, Будапешт, Хельсинки қалаларымен дипломатиялық қарым-қатынас орнатуға тырысу керек.

Алматы қаласында, Еуропа, Америка және Азия елдерінің ТҰК-ның көптеген кеңселері орналасқан. Украинадағы оқиғаларға байланысты Мәскеуден Алматыға ірі компаниялардың орналасуы орын алды. Көрнекті мысалдардың бірі - электронды басқару және автоматтандыру жүйелерін шығаратын американдық Honeywell корпорациясының релокациясы. Алматының даму тұжырымдамасында Лондон, Нью-Йорк, Амстердам, Сингапур қалаларының мысалдары жиі көрсетілді. Алматы сонымен қатар жоғарыда аталған қалалардың әкімшілігімен жергілікті деңгейде дипломатиялық қатынастар орнатқан жөн.

Алматы медициналық туризм орталығы болуды жоспарлап отыр. Алматының серіктес қалаларының арасында Тель-Авив, Сеул, Шэньчжэнь сияқты ірі орталықтар, медициналық және телемедицина салаларындағы көшбасшылар бар. Бұл келісімдерді тәжірибе алмасу және бірлескен жобаларды іске асыру үшін пайдалану қажет екені сөзсіз. Алматы қаласы халықаралық қатынастар жүйесінде ерекше рөлге ие. Серіктестік туралы келісімдер көптеген мемлекеттердің қалаларымен жасалып, Алматы қаласының экономикасын дамытуға өз үлесін қосуда. Алматы қаласы Еуразия аумағында ірі бизнес орталығы ретінде және Халықаралық ұйымдардың штаб-пәтерлері орналасқан қала. Сондықтан да сыртқы саясатта қаланың беделін арттырып, экономикасын дамытуымыз керек.

Қазақстан Республикасында, қалалардың сыртқы саясат шеңберінде шешім қабылдауы дамымаған. Қазіргі халықаралық қатынастар жүйесінде түбегейлі өзгерістер пайда болып, дәстүрлі емес акторлардың рөлі жоғарылауда. Кейбір ТҰК-дың ЖІӨ көбінесе жекелеген елдердің экономикасынан асып түседі. БАҚ рөлі халықаралық қатынастардағы негізгі орындардың бірін алады. Әрине, қалалар мен мегаполистер өздерінің танымалдылығын арттыру және экономикаға тікелей шетелдік инвестицияларды тарту үшін дипломатияны пайдалануға тырысады. Мемлекетіміздің қалаларының сыртқы саясат бағытындағы жұмысын күшейтіп, жаңа инвесторлар шақыруға мүмкіндік жасау керек. Әрине, осы әрекеттер қалалардың негізгі мүдделіне сәйкес келіп, экономикасын дамытуға ықпалын тигізеді. Жергілікті халықтың өмір сүру деңгейін жоғарылатады. Алматы қаласы тек Орта Азияда ғана емес, Еуразия аймағында экономикасы жоғары деңгейде дамыған қалаға айналуға толық қабілеті жеткілікті.

Қазақстан Республикасының Үкіметіне сөзсіз халықаралық қатынастардың осы дамып келе жатқан трендіне назар аударуы қажет.

ӘДЕБИЕТТЕР.

1. Андерссон О.Э. Ворота в глобальную экономику / под ред. и Д.Э. Андерссона. Перевод с английского. М.: Фазис, 2001.
2. Таварес Р. (2016). Парадипломатия: города и государства как глобальные игроки. Издательство Оксфордского университета // URL: <https://cris.unu.edu/paradiplomacy-cities-and-states-global-players> (қаралған күні: 10.10.2023)
3. Пьер, Дж. Политика городского управления. Нью-Йорк: Международное высшее образование Макмиллана, 2011.
4. Вебер, М. Город / М. Вебер // Избранное. Образ общества. М., 1994
5. Савкин Д.А. Глобальный город как субъект мировой политики. Автореф. дис. Кандидат политических наук, Санкт-Петербург, 2010. [на русском языке] // URL:<https://www.disserscat.com/content/globalnyi-gorod-kak-aktor-mirovoi-politiki> (қаралған күні: 10.10.2023)
6. Прокопенко А.Е. Политические аспекты участия городов в международном сотрудничестве. Автореферат диссертации кандидата политических наук, М., 2009. [на русском языке] // URL:<https://www.disserscat.com/content/politicheskie-aspekty-uchastiya-gorodov-v-mezhdunarodnom-sotrudnichestve> (қаралған күні: 10.10.2023)
7. Маркетти Р., Городская дипломатия: монография / Р.Маркетти; М.М.Лебедева; перевод И.А. Карауловой - Москва: СНОРУС. 2022. 154 с.
8. Бродель Ф. Материальная цивилизация, экономика и капитализм, XV-XVIII века, вып. 1. Структуры повседневной жизни: возможное и невозможное / Ф.Бродель, М., 2007. 9.
9. Тойнби, А. Дж. Понимание истории: Сборник / А. Дж. Тойнби, М., 2002. 10.
10. Шпенглер О. Закат Европы: очерки по морфологии всемирной истории. Том.2. Всемирно-исторические перспективы / О. Шпенглер. — Минск, 1999. // URL:http://www.metafuture.org/library1/Macrohistory/oswald_spengler_in_macrohistory_and_macrohistorians_5_2_2013.pdf (қаралған күні: 10.10.2023)
11. Уразаева, Асемгуль Т. Роль публичной дипломатии в диалоге с зарубежной общественностью. Журнал передовых исследований в области права и экономики, [S.I.], v. 11, n. 4, стр. 1433 – 1438, июнь 2020. ISSN 2068-696X. URL:<https://journals.aserspublishing.eu/jarle/article/view/5348> (қаралған күні: 10.10.2023)
12. Программа развития города Алматы до 2025 года и среднесрочные перспективы до 2030 года, 2022 // URL:<https://www.gov.kz/memleket/entities/almaty/documents/details/344101?lang=ru> (қаралған күні: 10.10.2023)
13. Синцзянь Лю, Сяохуэй Ху, «Города-побратимы» из «Провинций-побратимов»? Исследование отношений между городами-побратимами (SCRs) в Китае, Сети и пространственная экономика 18 (8): 1-19, 2018 [Онлайн]. DOI: 10.1007/s11067-018-9408-z

REFERENCES:

1. Andersson O.E. Vorota v global'nyu e'konomiku / pod red. i D.E. Anderssona. Perevod s anglijskogo. [Gates to the global economy / edited by and D.E. Andersson. Translated from English]. M.: Phasis, 2001.
2. Tavares R. (2016). Paradiplomatiya: goroda i gosudarstva kak global'ny'e igroki [Paradiplomacy: cities and states as global players. Oxford University Press URL:<https://cris.unu.edu/paradiplomacy-cities-and-states-global-players> (accessed: 10.10.2023).
3. P'ер, Dzh. Politika gorodskogo upravleniya [The politics of urban governance]. New York: Macmillan International Higher Education, 2011.

4. Veber, M. Gorod [City] / M. Veber // Izbrannoe. Obraz obshhestva [Favorites. The image of society]. M., 1994.
5. Savkin D.A. Globalnyi gorod kak subject mirovoi politici. Autoref. dis. Candidate Politicheskikh Nauk, St. Petersburg, 2010. URL: <https://www.dissercat.com/content/globalnyi-gorod-kak-aktor-mirovoi-politiki> (accessed: 10.10.2023).
6. Prokopenko A.E. Politicheskie aspekty uchastiya gorodov v mezhdunarodnom sotrudnichestve [Political aspects of cities' participation in international cooperation]. Avtoreferat dissertatsii Candidata Politicheskikh Nauk Author's abstract. Dissertation: Candidate of Political Sciences], M., 2009. [in russian] URL: <https://www.dissercat.com/content/politicheskie-aspekty-uchastiya-gorodov-v-mezhdunarodnom-sotrudnichestve> (accessed: 10.10.2023).
7. Marketti R., Gorodskaya diplomatiya: monografiya / R. Marketti; M.M. Lebedeva; perevod I.A. Karaulovoy - Moskva: SNORUS. 2022. 154 s.
8. Brodel' F. Material'naya civilizatsiya, e'konomika i kapitalizm, XV–XVIII veka, vy'p. 1. Struktury' povsednevnoj zhizni: vozmozhnoe i nevozmozhnoe [F. Material civilization, economics and capitalism, XV–XVIII centuries, vol. 1. Structures of everyday life: possible and impossible / F. Braudel, M., 2007. 9].
9. Tojnbi, A. Dzh. Ponimanie istorii: Sbornik [A. J. Comprehension of History: Collection / A. J. Toynbee], M., 2002. 10.
10. Shpengler O. Zakat Evropy': ocherki po morfologii vseмирnoj istorii. Tom. 2. Vsemirno-istoricheskie perspektivy' [The Decline of Europe: Essays on the morphology of World History. Vol. 2. World-historical perspectives. – Minsk, 1999]. URL: http://www.metafuture.org/library1/Macrohistory/oswald_spengler_in_macrohistory_and_macrohistorians_5_2_2013.pdf (accessed: 10.10.2023).
11. Urazaeva, Asemgul' T. Rol' publichnoj diplomatii v dialoge s zarubezhnoj obshhestvennost'yu [The Role of Public Diplomacy in Dialogue with Foreign Public]. Zhurnal peredovy'kh issledovanij v oblasti prava i e'konomiki [Journal of Advanced Research in Law and Economics], [S.l.], v. 11, n. 4, p. 1433 – 1438, June 2020. ISSN 2068-696X. URL: <<https://journals.aserspublishing.eu/jarle/article/view/5348>> (accessed: 10.10.2023).
12. Programma razvitiya goroda Almaty' do 2025 goda i srednesrochny'e perspektivy' do 2030 goda, 2022 [Almaty city development program until 2025 and medium-term prospects until 2030]. URL: <https://www.gov.kz/memleket/entities/almaty/documents/details/344101?lang=ru> (accessed: 10.10.2023).
13. Sinczyan' Lyu, Syaokhue'j Khu, "Goroda-pobratimy'" iz "Provinczij-pobratimov"? Issledovanie otnoshenij mezhdu gorodami-pobratimami (SCRs) v Kitae [Are 'Sister Cities' from 'Sister Provinces'? An Exploratory Study of Sister City Relations (SCRs) in China, Networks and Spatial Economics 18(8):1-19, 2018] [Online]. DOI: 10.1007/s11067-018-9408-z (accessed: 10.10.2023).